

ATITUDINE LINGVISTICĂ VS COMPORTAMENT LINGVISTIC LA DEPORTAȚII MOLDOVENI ÎN SIBERIA (1940–1956)

ALEXANDRU LAURENȚIU COHAL*

1. Introducere

Studiul de față documentează repertoriul lingvistic al unor români din Republica Moldova care au fost deportați de autoritățile sovietice în teritoriile Siberiei și în Kazahstan între anii 1940 și 1956, bazându-se pe rezultatele cercetării dialectologice *Graiurile românești de la est de Carpați. Etno- și sociotexte*, condusă între anii 1991 și 1996 de Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași (Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu), în colaborare cu Institutul de Lingvistică din Chișinău al Academiei de Științe a Republicii Moldova (Vasile Pavel, Valentina Corcimari, Valeriu Scifos).

Tema este analizată din perspectiva sociologiei limbii, care studiază „«statutul» și relațiile socioculturale ale diferitelor limbi din cadrul unei comunități” (Coșeriu 1993: 23). Analiza s-a concentrat pe detectarea raportului dintre atitudinea lingvistică și comportamentul lingvistic al subiecților, prin compararea dintre exprimarea opiniilor și sentimentelor subiecților față de limbile din biografia lor lingvistică și întrebuințarea concretă a acestor limbi în comunitatea din care fac parte, așa cum au fost ele documentate în cercetarea de teren.

Secundar, am realizat o analiză a discursului pe baza corpusului obținut din transcrierea parțială a discuțiilor cu subiecții cercetării, din prisma bilingvismului și a contactului lingvistic, cu scopul de a detecta ponderea și rolul interferenței în limba română. Astfel, calcul, împrumutul, inserția lexicală pot da ulterioare indicații despre tipul, intensitatea și direcția bilingvismului. În fine, analiza fenomenelor de la nivelul discursului a avut rolul de a controla veridicitatea rezultatelor produse de studiul comportamentului lingvistic.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

2. Cadrul teoretic al argumentării

De tema *atitudine vs comportament lingvistic* se ocupă sociolingvistica, în special în cadrul subdomeniului politicii lingvistice prin care se depistează – printre altele – eventualul conflict lingvistic din societățile multilingve; cercetării specifice din acest domeniu îi revine sarcina să răspundă la următoarea întrebare: există vreo diferență între raportarea declarativă a multilingvilor față de limbile/graiurile din repertoriul de care dispun și folosirea efectivă, în viața de zi cu zi, a mijloacelor lingvistice?

Studierea acestei teme poate aduce mai multă lumină asupra direcției în care se înscriu limbile comunităților, pe o axă formată din două statusuri lingvistice opuse: vitalitate (engl. *language maintenance*) și declin lingvistic (engl. *language attrition*). Tradiția lingvistică din România în cercetarea minorităților românești istorice din țările vecine a fost și continuă a fi (Marin *et al* 2000a, 2000b; Neagoe, Mărgărit 2006; Marin, Mărgărit 2005, 2013) în mare parte una eminentă dialectologică: cercetătorii au notat atitudinile subiecților vorbitori de limbă română față de repertoriul lingvistic și față de provocările sociale, însă nici planificarea anchetelor și nici desfășurarea lor nu au reflectat preocupări sociolingvistice propriu-zise¹. Cu unele excepții (Borbély 1996; Borbély 2013), metoda de teren nu prevede în aceste cercetări instrumentele necesare investigării sistematice a binomului *atitudine vs comportament lingvistic* (întrebări în chestionare, participare directă etc.).

La societățile formate din multilingvi de cele mai multe ori apare un uz dezechilibrat al limbilor din repertoriu, ceea ce – din motive culturale, istorice ori politice – poate conduce la specializarea varietăților lingvistice în unele cu prestigiu ridicat *vs* altele, cu prestigiu scăzut (Ferguson 1959), ceea ce la rândul său poate provoca conflictul lingvistic (Haugen 1966), oglindit în măsură mai mică ori mai mare de un conflict social. De aici necesitatea de a determina gradul de vitalitate a limbilor cu statut inferior aflate în (presupus) pericol de extincție în context plurilingv. *Nota bene* însă, nu întotdeauna unei opinii negative față de starea limbii materne (L1), în calitate de limbă minoritară, îi corespunde și un grad de vitalitate scăzut al acesteia; la fel, o părere foarte bună despre nivelurile de însușire și de uz ale limbii majoritare (L2) nu se corelează neapărat cu un nivel de vitalitate dezastruos al limbii materne. Spre exemplu, într-o cercetare din 2014 (Cohal 2014: 66–67) observăm că româna minoritară a primei generații de migranți în Italia este considerată de vorbitori un idiom într-o stare accentuată de degradare (opinie puternic contrazisă de realitatea lingvistică documentată *in loco*), în concordanță cu nemulțumirea de a se situa pe palierul socioeconomic cel mai de jos al societății-gazdă; acest lucru ne spune, pe de o parte, în plan sociologic, că migranții români identifică pozitiv relația dintre limba maternă ca limbă ce conține elementele bazice ale identității de grup și gradul de ascensiune socială, limbă ce

¹ Nu intră în discuție aici cercetările asupra dialectelor românești (aromâna, meglenoromâna și istroromâna).

continuă a fi necesară – alături de limba adăugată (italiana L2) – scopului exprimării personalității individuale în noul context sociocultural.

Pe de altă parte, în plan strict lingvistic, descoperirea unui nivel satisfăcător de vitalitate a acestei varietăți de română în contact cu italiana – în ciuda lamentoului generalizat pe marginea deprecierii ei – oferă indicații plauzibile despre vârsta bilingvismului româno-italian, aflat într-o etapă inițială consolidată (Thomason, Kaufman 1988: 50), în care L1 prezintă o masă apreciabilă de împrumuturi și calcuri catalizate de L2, pe care le integrează conform propriilor reguli constitutive. Ajungem aici la o altă latură a aceleiași probleme, și anume la teoriile lingvisticii contactului (engl. *contact linguistics*) care își propun să elucideze cum anume multilingvii reproduc multitudinea frământărilor sociale, culturale, demografice etc. la nivel eminent lingvistic, cu alte cuvinte cu ce instrumente lingvistice rezolvă acești vorbitori provocările multiculturalității (Thomason 2001; Clyne 2003).

În fine, acestor domenii științifice li se adaugă contribuția fundamentală a gramaticii comparate, a istoriei limbii, a etimologiei, sectoare în care se pot verifica cu o precizie sporită originea ori direcția fenomenelor (socio)lingvistice observate.

3. Descrierea cercetării originale și implicațiile studiului de față

3.1. Descrierea cercetării originale

Materialul audio ce stă la baza prezentului studiu a fost înregistrat în cadrul cercetării dialectale menționate mai sus, *Graiurile românești de la est de Carpați. Etno- și sociotexte* (infra, cercetarea originală), în cadrul căreia între anii 1991 și 1996 au fost intervievați subiecți din 30 de localități din Moldova istorică (din România, Ucraina, Republica Moldova și Transnistria); scopul a fost acela de a releva existența unor trăsături de românită comună prezentă în aceste ținuturi, evidențiate atât prin constante ale culturii lor materiale și spirituale, cât și prin unii parametri lingvistici ce le caracterizează graiurile. Materialul audio² rezultat se înscrie în seria socio- și etnotextelor reprezentative pentru subdialectul moldovenesc (cf. *infra*, 7) ce își vor găsi în viitor locul lângă textele (deja publicate) din cadrul *Noului Atlas lingvistic român. Moldova și Bucovina*³. În parte, mărturiile deportaților au fost valorificate într-o lucrare de sociologie rurală ce are ca subiect dispariția

² Înregistrările audio din Republica Moldova însumează 45 de ore de conversație; atât benzile de magnetofon și de casetofon originale, cât și versiuni îmbunătățite ale acestora în formă digitală se găsesc în Arhiva Departamentului de dialectologie și sociolingvistică a Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” (Filiala Iași a Academiei Române).

³ *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina, Texte dialectale*, vol. I (și urm.), culese de Stelian Dumitrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Birleanu, Iași, Editura Academiei Române (1993 și urm.).

vetrelor sătești seculare țărănești (*strămutarea* lor în alte zone) fie din pricina modificărilor catastale produse de sistematizarea de sorginte socialistă a teritoriului, motivată în mare parte de procesul de colectivizare a agriculturii, fie ca urmare a procesului de industrializare (laolaltă cu cel al urbanismului), ilustrat în particular de lucrările hidrologice din Valea Bistriței, fie, în fine, din cauza unor evenimente naturale catastrofice, precum alunecările de teren și inundațiile; pe lângă acestea, și deportarea – ca tip de dezrădăcinare – se înscrie în seria experimentelor sociale care au avut efectul de a altera până la limita anihilării societatea tradițională românească (Dumistrăcel 1995).

Iată, de la nord la sud, cele paisprezece localități în care s-a desfășurat cercetarea originală: Clocușna, raionul Ocnîța, nordul Republicii Moldova, la graniță cu Ucraina; Pelinia (pronunțat Pelenia), raionul Drochia, nordul Republicii Moldova; Hrușca (pronunțat Grușca de subiect), localitate din stânga Nistrului (Transnistria); Brăviceni, raionul Orhei, centrul Basarabiei către Transnistria; Bumbăta, raionul Ungheni, centrul Basarabiei, mai în vest, către România (punct ALM); Cosăuți, raionul Soroca, nord-estul Republicii Moldova; Gura Căinarului, raionul Florești, nord-estul Republicii Moldova (înregistrările audio s-au pierdut); Colibași, raionul Cahul (fost Vulcănești), centrul Republicii, către România; Saharna, raionul Rezina, estul Republicii Moldova, în dreapta râului Nistru; Lăpușna, raionul Hâncești, centrul Republicii Moldova, către România; Onițcani, raionul Criuleni, estul Republicii Moldova; Batâr, raionul Cimișlia, sud-estul Republicii Moldova; Tudora, raionul Ștefan Vodă, sud-sud-estul Republicii Moldova, în dreapta râului Nistru; Gotești, raionul Cantemir, sud-vestul Republicii Moldova.

Tehnica de colectare a datelor a constat într-o discuție condusă în limba română, structurată, e drept, pe teme prestabilite, dar cu o mare elasticitate în stabilirea ordinii subiectelor de conversație. Echipa de cercetători a fost mixtă, cu reprezentanți din România și din Republica Moldova, cunoscători ai limbii române și ai limbii ruse. Subiecții au fost încurajați să folosească exprimarea locală, dar în cele mai multe cazuri nu a fost nevoie să se insiste în acest sens. Atunci când ei au introdus elemente din alte limbi ori au schimbat codul lingvistic în conversație, aceștia nu au fost inhibați, însă au fost stimulați să se întoarcă la limba română prin faptul că, la următorul moment de interacțiune, cercetătorul a reluat discuția în românește.

Temele stabilite de cercetători drept cadru pentru înregistrarea discuțiilor cu subiecții au fost în mare parte cele tipice anchetelor dialectale și etnografice, cum ar fi: îndeletnicirile casnice, munca la câmp, riturile de trecere (botez, moarte, căsătorie) etc.; la acestea s-au adăugat subiecte precum războiul, colectivizarea, închiderea bisericilor și deportarea, asupra cărora se apleacă cu precădere analiza (antropo-) sociologică (Dumistrăcel 1995: 106–136). Această adăugire a fost binevenită, mai ales pentru motive ce țin *in primis* de metodă: este în general acceptat de cercetătorii științelor socio-umane faptul că probabilitatea să se producă – în cadrul unei cercetări de teren în care apare microfonul – o discuție între cercetători și intervievați similară cu cea *naturală*, cu care subiecții sunt *obișnuiți*,

crește cu atât mai mult cu cât temele de discuție alese prezintă un grad sporit de dramaticitate și de personalizare. Astfel crește posibilitatea de a obține fapte de limbă *autentice*, în sensul în care, odată cu focalizarea pe evocarea evenimentelor de acest tip, scade focalizarea pe uzul varietății limbii îngrijite prin care de regulă subiecții se raportează la cercetător (Dumistrăcel *et al.* 1997). Într-o astfel de situație nu numai că subiectul tinde să-și cenzureze mai puțin vorbirea populară (firească într-o situație de comunicare informală), dar este de așteptat ca gradul de veridicitate al comportamentului său lingvistic să sporească în raport cu ceea ce el declară (atitudine) în privința limbilor/dialectelor din repertoriu.

Cu scopul de a crea o situație de comunicare cât mai apropiată de cea a dialogului *natural* între dialoganți și, deci, de a obține date lingvistice cât mai genuine, cercetătorii anchetei, sub conducerea lui Stelian Dumistrăcel, au stabilit cu subiecții o situație de comunicare cât mai apropiată posibil de tipicul conversației amicale-familiale. Interacțiunea (și înregistrarea acesteia pe bandă magnetică) a avut loc în locuința subiecților. Au fost culese informații despre localitatea vizitată și privitoare la componența etnică a așezării, precum și datele socio-anagrafice ale subiecților cercetării (inclusiv despre școlarizare și tipul de bilingvism). În fiecare sat au fost alese cu precădere persoane reprezentative pentru interesele cercetării, atât din generația vârstnică, cât și din cea intermediară, nefiind excluși copiii.

3.2. Implicațiile studiului de față

Față de proiectul original, care cuprindea, pe lângă înregistrări din Republica Moldova, și înregistrări din România și din Ucraina, pentru un total de 30 de localități din Moldova istorică, în prezentul studiu am restrâns aria de cercetare, prin izolarea a numai câtorva elemente, de interes sociolingvistic, și prin reducerea materialului audio de analizat. Astfel, dacă în cercetarea originală au fost recoltate date din Moldova istorică, în vederea realizării studiului de față au fost folosite doar înregistrările din cele paisprezece localități din Republica Moldova (cf. *supra*); cei doisprezece subiecți deportați intervievați în cadrul cercetării originale proveneau din doar șase sate: Batâr, Cosăuți, Lăpușna, Onițcani, Pelinia, Saharna. În privința tipologiei subiecților cercetării de față, putem afirma că, în marea lor majoritate, sunt cei de care se interesează în principal dialectologia (vârsta a III-a, între 60 și 85 de ani). Din bogăția de teme de discuție și de date obținute în anchetă, doar două au fost temele a căror narațiune a constituit corpul necesar analizei de față: trecerea la colhoz (exproprierea bunurilor și înregimentarea în cooperativele de tip sovietic) și deportarea în Siberia și Kazahstan (împreună cu reîntoarcerea în sat) a subiecților și a familiilor lor, fapte petrecute între anii 1940 și 1956.

Analiza se concentrează, pe de o parte, asupra biografiei lingvistice a deportaților etnici basarabeni, rezultată din declarațiile subiecților înșiși, și, pe de altă parte, asupra fenomenelor lingvistice prezente în vorbirea acestor persoane, interesul fiind acela de a detecta raportul dintre atitudinea lingvistică și

comportamentul lingvistic față de limbile/graiurile din repertoriu. Concret, au fost analizate două variabile:

1. opiniile și sentimentele în privința limbilor din propriul repertoriu, cât și cu privire la conflictul lingvistic bine-cunoscut în teritoriile sovietizate între L1 și L2;
2. comportamentul lingvistic, uzul practic al limbilor din propriul repertoriu, așa cum a fost relevat în cadrul discuției cu cercetătorul (condusă în limba maternă⁴, L1).

În fine, în cercetarea avută în vedere, discuția dintre cercetător și subiect se completa (de cele mai multe ori, se termina) cu un dialog asupra limbilor cunoscute, a gradului lor de stăpânire, a numărului de ani de școală, toate acestea constituind părți principale ale biografiei lor lingvistice, cât și elemente necesare unei mai bune încadrări a performanței lor lingvistice documentate de banda magnetică. Acest element anagrafic constituie al treilea participant la raționamentul propus în expunerea de față, având rolul de a analiza pentru fiecare caz observat raportul dintre cele două planuri, atitudine lingvistică vs comportament lingvistic. Este vorba despre:

3. gradul de cunoaștere a limbilor din repertoriu, obiectivat în oarecare măsură prin declararea anilor de școlarizare în L1 și/sau L2.

Precizăm că, pentru fenomenul studiat, analiza de față nu poate conduce la enunțarea unor postulate reprezentative pentru întreaga populație deportată, ci cel mult la descoperirea unor tendințe, așa cum se manifestă ele în cazurile deportaților găsiți de cercetarea originală. Pe lângă această restricție obiectivă, există și o altă limitare, firească cu precădere în cazurile analizelor *post festum* (precum este și cea de față) și care merită a fi amintită. În interpretarea rezultatelor analizei de față voi ține seama de faptul că, în ciuda autoimpunerii obiectivității tipice demersului științific, în ciuda impunerii respectării fidele a premiselor teoretice și metodice avute în vedere în cercetarea originală, a acționa asupra unor date culese de alții aduce cu sine posibilitatea unor interpretări eronate; ele, dacă vor exista, vor fi prin urmare atribuite doar autorului acestor rânduri.

4. Situația lingvistică în Republica Moldova

URSS a aplicat, de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial până în anii cincizeci ai secolului trecut, un regim de teroare⁵ menit să deznaționalizeze populațiile autohtone din noile republici sovietice, una dintre cele mai dure măsuri represive fiind deportarea persoanelor ce manifestau o majoră aderență la valorile

⁴ E drept, interviurile fiind în română, analiza nu este imparțială, pentru ca nu poate releva bilingvismul ori trilingvismul (nu s-a testat gradul de cunoaștere a limbilor rusă și ucraineană); cu toate acestea, cum vom vedea în a doua parte a analizei, chiar și dialogând numai în una dintre limbile dintr-un repertoriu bi- ori trilingv, se poate proiecta o imagine destul de corectă a raportului dintre respectivele limbi.

⁵ Acest genocid este similar, în viziunea istoricilor, cu cel al holocaustului etnicilor evrei, țigani și al altor minorități (în special religioase) din Europa Occidentală și Orientală (Trașcă, Deletant 2007), în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

și tradițiile comunităților din care făceau parte în „ținuturile neospitaliere” ale URSS (Popa, Popa 2012: 244). În cadrul acestei strategii, politicile lingvistice ale URSS (Heitmann 2014) în ținuturile locuite de români au constituit pârgii esențiale ale rusificării și, în cazul specific românesc, al ucrainizării. Documentarea perioadei, a contextului politic din Republica Moldova și a relațiilor acesteia cu Bucureștiul și Moscova, mai ales între 1940 și 1953 (Pasat 2011) a arătat cât de profunde erau implicațiile politicilor lingvistice sovietice pentru cetățenii moldoveni din acele timpuri. Politica lingvistică de rusificare era considerată nu singura, dar „una dintre sarcinile prioritare ale statului, cea mai importantă de integrare a RSSM în componența URSS” (*ibidem*: 473).

Mai întâi, în RASSM, și apoi, după anexarea Basarabiei, în RSSM, politica de deromânizare lingvistică a continuat tradiția de rusificare începută în perioada țaristă, cu unele oscilații între dură reprimare și moderată permisivitate în recunoașterea romanității și românității limbii locale, politică ce avea să-și domolească „fobia” (Heitmann, 2014: 35) antiromânească abia la mijlocul anilor '50 ai secolului trecut. Pentru vorbitorii de limbă română din Republica Moldova și Ucraina, deznaționalizarea (până la soluția finală, genocidul, în cazul deportaților) a avut ca pârgie esențială, în afara celei economice, impunerea limbii ruse și trecerea limbii române în poziție de inferioritate, mergând până la anularea ideii de limbă română. Aceste acțiuni nu au putut avea pe termen scurt efectele dorite: astfel, pe lângă limbile rusă și ucraineană, atât pentru subiecții deportați, cât și cei nedeporțai, limba română a continuat să existe în repertoriul lingvistic comunitar, în condiții de marginalizare specifice (Bochmann 2004, Heitmann 2014). Însă, laolaltă cu unele efecte pozitive, precum „lichidarea treptată a analfabetismului populației și introducerea învățământului obligatoriu primar [...], insuficiența de mijloace [...] a dus la faptul că învățământul și educația au devenit preponderent superficiale și de proastă calitate” (Pasat 2011: 507). În condițiile în care „o parte considerabilă a populației moldovenești se afla în afara influenței de cultură și de propagandă rusolingve” (*ibidem*: 508), insuccesul acțiunii de rusificare a avut efecte pozitive pentru soarta limbii române din Republica Moldova. Graiurile dacoromâne locale, precum și variantele orale ale limbilor impuse au constituit mijloacele principale de comunicare pentru marea majoritate acestor etnici români sovietizați (Heitmann 2014).

5. Deportarea etnicilor români din Republica Moldova

În RASSM, RSSM, în partea de nord a Bucovinei ce face azi parte din Ucraina și în Transnistria actuală, în acei 10 ani de dure persecuții (1940–1950), cifra basarabenilor și a bucovinenilor dispăruți s-a ridicat la aproape 1 milion, dintre care, conform estimării oficiale sovietice, cele trei valuri de deportări au interesat, însumat, 75 000 persoane, estimările cercetătorilor ridicând însă cu mult această cifră (Mătreșcu 1993: 3–4). „În perioada stalinismului dur (1940–1941, 1944–1951),

în RSSM au fost operate trei valuri de deportări în masă și, zilnic, arestări, deportări singulare și execuții. [...] *Grosso modo*, putem califica aceste trei valuri de deportări ca o ofensivă totală împotriva populației din RSSM: ofensiva politică (deportarea din 1941), economică (deportarea din 1949) și spirituală (deportarea din 1951)” (Olaru-Cemîrtan 2013: 221–228). Marea majoritate a subiecților cercetării noastre aparține primului val de deportări, iar o minoritate face parte din al doilea. „Deportarea a afectat toate raioanele, cuprinzând pături largi de populație, mai ales dacă ținem seama de tradiționalele legături familiale, caracteristice țărănimii din Moldova” (Pasat 2006: 339).

Momentului inițial al deportării i se atașează invariabil în memoria victimelor intervievate folosirea limbii agresorilor, căreia i se imprimă prin extensie statutul de limbă agresoare. Deportajii relatează așadar că ordinul milităresc de a lua câteva efecte personale pentru a urca în trenurile ce vor fi fost trimise în Siberia a fost primit exclusiv în limba rusă, fiind resimțit ca modalitate de intimidare extremă, în caz contrar urmând a fi împușcați (cei ce s-au opus, puțini, au și fost împușcați). Faptul că cei mai mulți dintre deportajii intervievați pun în fruntea narațiunii deportării acest episod lingvistic trimite la considerația că limba rusă nu numai că era mai puțin cunoscută decât româna („moldovenească”), dar și că atitudinea față de limba impusă nu a fost una pozitivă în acel moment și, astfel dăinuind în memorie, probabil că această atitudine nu s-a schimbat în esența ei⁶. „Dacă membrii familiei nu vorbeau rusa, anunțul [deportării, n.n.] trebuia să se facă în limba română, însă aceasta nu s-a făcut în toate cazurile. Din unele relatări ale supraviețuitorilor, s-a vorbit doar în limba rusă” (Olaru-Cemîrtan 2013: 141). Conform mărturiilor deportajilor din cercetarea originală, informatorului („trădătorului”) din localitate i-ar fi revenit sarcina să traducă în română pentru cei arestați ordinele rusești, însă de cele mai mult ori militarii nu permiteau acest lucru.

Prigoana asupra limbii române ca vehicul de românitate în aceste ținuturi s-a evidențiat în mod extrem de clar în faza celui de al doilea val de deportări, atunci când au fost arestați și deportați membrii cultelor religioase neagreate de URSS, precum cei din secta inochentiștilor⁷ ori cei din secta Martorilor lui Iehova, aflați într-o situație lingvistică similară⁸. Nu au existat, din câte se cunoaște astăzi, politici speciale de îngrădire a limbilor deportate odată ajunși în ținuturile pustii ale URSS, dar nici politici de protejare a acestora, dat fiind caracterul de *pedeapsă finală* al deportării. De la o zi la alta (timpul necesar transportului în lagăre), rusa a devenit pentru deportați codul lingvistic necesar în toate situațiile de comunicare,

⁶ Lucru cu atât mai pilduitor cu cât limba rusă devine limbă a administrației în aceste ținuturi încă din perioada stăpânirii țariste, adică de la începutul sec. al XIX-lea (Agachi 2013).

⁷ Aceștia cunoșteau cu atât mai puțin limba rusă, întrucât „una dintre caracteristicile acesteia [a respectivei forme de cult, n.n.] era propovăduirea în limba română, astfel atrăgând populația rurală și păstrând trăsătura național-culturală a ei” (Olaru-Cemîrtan 2013: 186).

⁸ „E interesant să menționăm că, deși cererea era scrisă în limba rusă și cu grafie rusă, iscălitura este cu grafie latină. Probabil, sârmana [deportata, n.n.] nici nu cunoștea limba rusă și a rugat pe cineva dintre oficiali să-i scrie cererea, iar ea doar punându-și semnătura” (Fuștei 2012: 106).

exceptând cele familiale și cu conaționali, în timp ce educația școlară a copiilor deportați se va desfășura exclusiv în rusă (Petrencu *et al.* 2014). Cunoașterea L2 la adulți, atunci când nu a fost anticipată printr-un an-doi de școală în limba rusă înainte de deportare, avea să se îmbunătățească în Siberia în câteva moduri: prin matrimoniu cu un rusofon sau prin calificare la locul de muncă; în rest, această categorie a deprins limba rusă prin interacțiune cu alți rusofoni, oricum în afara controlului instituțional.

Deportații proveniți din zonele de frontieră cu Ucraina au fost avantajați în primele momente ale descinderii în lagăre, cel puțin prin prisma faptului că lor le era familiară limba ucraineană, limba vecinilor lor istorici de la est; mai mult decât atât, graiurile moldovenilor din zonele de contact conțin elemente lexicale de origine ucraineană și rusă (Marin *et al.* 2000a: *Glosar*) ce înaintează pe orizontală către vest, putând fi găsite, după cum se știe, în graiurile de tip nordic din România (cf. *infra*, 6); cu toate acestea, marea majoritate a deportaților a acuzat odată cu deportarea un șoc lingvistic inițial cauzat de necunoașterea limbilor locale siberiene, cât și de refuzul băștinașilor ori al celorlalte naționalități deportate de a comunica cu ei, chiar și atunci când elemente lingvistice rudimentare ar fi putut înlesni dialogul.

6. Repertoriul lingvistic

Repertoriul lingvistic al deportaților români basarabeni este compus din limbile română, rusă, ucraineană.

Prin *limba română* (L1) ne referim la unele manifestări ale sale:

- în mică măsură una dintre *varietățile ei înalte* (este cazul câtorva subiecți, care au intrat în contact cu această varietate marginal, într-o perioadă în care au trăit în România [bărbați încorporați ca militari ori plecați la școli românești, mai ales în Muntenia și Moldova]);
- în mai mare măsură una dintre *varietățile ei populare*, folosite în familie și în rețelele sociale primare (din comunitățile locale). Din punct de vedere diatopic, aceste varietăți de limbă română situate în afara granițelor politice ale României se încadrează în următoarele arii:
 - ale subdialectului maramureșean (graiurile din Nordul Tisei [Ucraina, regiunea Transcarpatică] (Tratat 1984: 320);
 - ale subdialectului moldovean (graiurile din nordul și sudul Republicii Moldova, nordul Bucovinei (Ucraina) și Transnistria (Tratat 1984: 237, Marin *et al.* 2000b: 118);
 - ale subdialectului muntean, în particular prin afinități cu graiurile din nordul Munteniei (graiurile din sud-vestul Republicii Moldova – Marin *et al.* 2000b: 52).

Pe de altă parte, fac parte din repertoriul deportaților limba rusă (L2), varietate oficială, învățată sub administrația rusească în Republică, uneori în haina unei varietăți de rusă siberiană (cf. *infra*) și, acolo unde este pertinent, limba

ucraineană (sub administrația din Ucraina și din Transnistria, unde ucraineana e limbă oficială).

E demn de consemnat faptul că marea majoritate a românofonilor acestor ținuturi, mulți dintre ei agricultori⁹, aveau un grad de școlarizare limitat, astfel încât, pentru generația celor deportați, accesul la nivele normale ale limbilor, atât la limba română (numită local „moldovenească”), cât și la L2 (în special rusa, dar și ucraineana) a fost foarte redus.

7. Biografiile lingvistice

În acord cu maniera de lucru a istoricilor care au tratat tema deportării, nu am anonimizat numele subiecților, indicarea numelor adevărate constituind astfel o contribuție – minimă – în vederea reparației morale datorate victimelor abuzurilor dictaturii comuniste. Am optat pentru un grad ridicat de literalizare a transcrierii, neglijând intenționat semnalarea fonetismelor dialectale și regionale prin care subiecții cercetării se încadrează într-unul sau altul dintre graiurile subdialectelor limbii române; au fost semnalate doar unele fonetisme populare și unele fenomene fonetice caracteristice limbii vorbite.

În ceea ce privește fonetismele populare, ținem seamă de definirea lor dată în Dumistrăcel (1978: 106–163), prin care acestea se deosebesc atât de cele specifice limbii literare, cât și de realizările sale dialectale ori regionale, putându-se întâlni în cea mai mare parte a provinciilor istorice din spațiul dacoromân, și tind să aibă grad sporit de regularitate. Astfel, s-a notat închiderea lui *e* neaccentuat la *i* (*moldovinește*); alte foneme populare, cum ar fi închiderea lui *ă* neaccentuat la *î* (*sapî*) ori realizarea lui *i* prin *î* după *s, z, ț, ș, j* dure (*și zâce*) nu au fost notate, deși ele sunt prezente în mai toate graiurile dacoromâne (Dumistrăcel 1978: 137–138); am decis astfel întrucât acestea constituie caracteristici ce aparțin în cea mai mare parte graiurilor moldovenești (Tratat 1984: 211–212). Nu au fost notate fenomenele situate pe palierul variației dialectale, precum palatalizarea labialelor și trecerea africatelor [č, ǰ] la fricativele [š, ž].

Am semnalat lipsa pronunțării art. hot. masc. *-l* (ex. *ministeru*), precum și prezența sa, știut fiind faptul că, în ciuda tendinței căderii consoanei finale [l] la substantivele masculine articulate din româna vorbită, pronunțarea lui *-l* se mai păstrează cu precădere în graiurile din Republica Moldova (mai ales în Transnistria, cf. Marin *et al.* 2000a: 67, dar și în graiurile din Bucovina – cf. Tratat 1984: 219–220). Am notat forma *o* a auxiliarului la perfectul compus de la pers. 3 și 6 (*o mers*), caracteristică a graiurilor nordice și care apare cu cea mai mare frecvență în graiurile moldovenești, pentru a evidenția distribuția de la nivel local

⁹ „Este suficient să amintim că în 1940 la sate trăiau 87% [țărani, n.n.], iar în orașe numai 13% din populație. La sfârșitul anului 1950, aceste date erau de, respectiv, 83% și 17%[...]” (Pasat 2006: 339).

între realizările cu forma *o*, specifice zonei de centru-nord a Republicii, și cele specifice graiurilor basarebene sudice, unde apare auxiliarul *a* (*a mers*).

Cu scopul de a restitui textului scris savoarea dialogului original au fost notate unele forme scurtate ale numeralelor (*cînșpe*), reducerea unor silabe (*s-o-nsurat*), lipsa lui *-i* din articolul hotărât proclitic (*lu tata*). Citările sunt semnalate prin italice.

1. Gheorghe Spânu (Batâr, raionul Cimișlia)

Gheorghe Spânu învață o clasă la români, o repetă sub ruși. A fost deportat, împreună cu familia (au fost nouă copii la părinți, întorși în 1950 numai cinci dintre ei), din cauză că erau considerați *culaci* (< rus. *кулак* [lit. *pumn*, fig. *avar, zgârcit*]) – „țăran înstărit, chiabur”). Pauză de școlarizare de trei ani, în ghetoul deportării. Apoi învață o clasă, a 4-a, în limba rusă, tot acolo. Odată întorși, mai învață o clasă, în *moldoveneste*, clasa a 5-a. Duși cu trenul (*ca pe câini*) până în Kazahstan. Au fost acolo nouă ani. Se întrerupe des pentru a plânge, din cauza emoției cauzate de amintiri. Tatăl fusese primar în sat: bun gospodar, dar nu bogat. Acolo în 1942 ajung alți deportați cecenii. În acel timp învață rusa superficial și cu acele puține elemente de L2 reușește să se înțeleagă și cu cecenii. La întoarcere refuză să devină membru de partid (comunist). Când evocă acele vremuri face uz în vorbire, ca majoritatea sătenilor, de vocabularul administrativ de proveniență rusă impus în perioada sovietică. Soția a făcut patru clase, în timpul colhozului, cu scopul de a putea trimite și pe copii la școală. Copiii: Alioșa, Ilușa și Alexandra; nepoții Denis și Cristina.

2. Agripina Fiodorovna Balica (Spânu) (Batâr, raionul Cimișlia)

A învățat de copilă două clase la români și una la ruși. Explicitează cu luciditate faptul că necunoașterea limbii ruse era o problemă¹⁰, odată ajunși în Siberia. Toată viața a muncit la câmp. Copiii se numesc: Pavel, Mihail, Paraschiva, Maria. *Ne-au dat în colhozuri... era greu, limba n-o știem, era greu cu limba. [...] Ne muta din colhoz în colhoz unde trebié lucrători. Tata cu noi n-o fost. Când ne-am întors acasă, casa am găsit-o, o bucată, da' ne-o dat o casă... tot am dus-o greu... [...] biata mamă, vai de capu ei.* În timpul discuțiilor cu cercetătorii, vorbirea ei este lipsită de rusisme. Nu face diferența dintre moldovenii de „dincoace și dincolo” de Prut; se miră că cercetătorii *nu știu* cum se țese ori cum se botează în sat.

3. Frăsina Anghelina (Cosăuți, raionul Soroca)

Familia a avut șase copii, a fost *descolăcită*, tatăl era gospodar bun, agricultor. Deportată pentru un an *la Siberia*. *Un nacealnic de treabă a spus să stați liniștiți că tatăl meu era foarte bătrân. Lu tata i-au luat toate celea, l-au trimis în*

¹⁰ În condiții de migrare într-o societate multilingvă, cum este știut (Labov 2001 – conceptul de *deziderabilitate socială*), spre deosebire de bărbați, femeile folosesc mai devreme și mai eficient limba majoritară, convinse fiind că achiziționarea codului lingvistic comun/impus de sus constituie o oportunitate esențială pentru accesul la pârghiile socialității.

pușcărie aici. Un cumnat a scris la minister, ministeru i-a dat de acolo 'o zapiscă să-i deie pace. A murit de 86 de ani. Acolo [în Siberia] l-am cunoscut pe soțu meu, era într-o colonie de ucrainieni. Și am venit aicia amândoi. Părinții lui nu știau deloc moldovinește, dar el vorbea moldovinește, că făcuse armata la români. Am trăit împreună căsătorii 18 ani. O venit de la război nebun, o început a bea.

4. Maria Rusu a lu Vasile (Lăpușna, raionul Hâncești)

Vasilievna, adaugă imediat subiectul; n. 1918, cinci clase la români. Ocupația: sapa, părinții agricultori. La 10 000 de km am fost luată, la 6 iul(ie) 1949, o venit noaptea, cu mașina, ne-o încărcat și ne-o luat și ne-o dus. Am luat numai o pernă și un o(r)ghial. Și ne-o dus acolo în fundu Siberiei și ne-o pus la tăiet pădure... soțul mi-l luase în '44. L-o dus și nu l-am mai văzut și nici n-am mai auzit. Pe mine m-a luat în '49 cu băiețelu... [se oprește înregistrarea pentru că subiectul plânge]. Trăiem într-un paner cu copilul. Vai de capu meu... am lucrat acolo unșpe ani pe urmă ne-o dat drumu acasă, am venit acasă, după aceea mi-am făcut o altă căsuță... și-apoi băietul s-o-nsurat. Of, doamne, doamne! Apoi tot o spus c-ar să ni se-ntoarcă banii. Pușini. D'apoi ni s-o spus c-a să ni se-ntoarcă și după bărbat, că ne luase averea când l-o luat, și vacă și masă... mai în scurt tot... și paturile goale... Așteptăm, așteptăm: nimic. Și asta-i chestia. Nu am fost chiaburi. El o fost în război cu românii... venise din război, după jumătate de an rușii l-o luat. Și pe părinții mei i-o ridicat, pe toți, pe data de 6 iulie '41. Tata nu s-o mai întors, tot l-o-mpușcat. Trăiam acolo în barace. Nu ne păzea, avem comendatură, ne chema cu document, în fiecare sâmbătă, ca să nu fugim. Noi ne iscăleam la dânsii și aveam o strapcă [?], un an, doi, ș-apoi nu ne-o mai păzit. Dacă o murit Stalin, o prins a da drumu, întâi la cei cu copii mai mulți. [Cercetător:] Dar selsovietul v-o ajutat? [Subiect:] Nu... deloc. Iaca amu umblu după socî și nici socî nu ne-o dat... de trei săptămâni umblu... [Cercetător:] Ce e aia socî? [Subiect:] Pământ. [râzând stânjenită] Noi așa zicem, socî...de-amu cu rușii ne-o... [Cercetător:] Dar mi-ai mai spus ceva mai devreme și nu știu ce e: sutca. Ce e sutca? [Subiect:] Douăsprezece ore împrejur. Adică o zi și-o noapte. [< rus. cymku] [Cercetător:] Ce fel de oameni trăiesc prin sat? [Subiect:] Țigani sunt, armeni nu-s, ruși sânt, cel mai mult sunt moldoveni. [Cercetător:] Români? [Subiect:] N-am întâlnit. Nu am întâlnit români. Ruși sunt, și ucraineni. Găgăuzi nu. [Cercetător:] Dar români unde știți că sânt? [Subiect:] D'apoi tot pe acolo... [Este evident subiectul nu concepe existența unor minoritari români în Republica Moldova]. [Cercetător:] Ai învățat rusește? [Subiect:] Da, acolo. [Cercetător:] Ai avut ocazia să vorbești? [Subiect:] La început eram ca mușii. Nici pâine nu știam să cerem. [Cercetător:] Dar moldovenii erau altfel tratați, față de alții? Erau și alte nații acolo? [Subiect:] Eram toți totuna, la un loc eram, atunci când munceam. Nu ne sfădeam. Eram acolo ca cum eram dintr-un sat, ca cum eram copii de la o mamă. Erau tot felul de nații: și găgăuzi, și germani, și muscăli, și români, și letoviți. Trăiam moldovenii cu moldovenii, nemții cu nemții... ne aducea pâine de secară.

5. Zina Pavovla Petraşcu (Oniţcani, raionul Criuleni)

N. 1925 (Cotoman). *Am fost ridicată pe data de şase iulie. Eu am învăţat cu un jidan, la Izbiştea, la o mătuşă de-a mele. La ce luaţi voi femeia asta că ea nu-i vinovată cu nică? Dar nici prisădateli nu a iscălit nicăiurea. Noi nu am fost vinoveţi... Când m-o ridicată-mă, am fost trecută în familia tatălui de-al doilea... de la Chişinău mi-o spus: spune familia ta dreaptă. Cine eşti, cine ți-e tată... ne-o ridicată-ne, am fost vânduţi. Noi nu am avut pământ mult. Mai în urmă noi am rămas toţi vinoveţi. Dacă vinea cineva de ne ajuta era naiomni trud (< rus. наемный труд – „muncă salarizată”). Cum o fost... O venit noaptea: hai la Siberia, am rămas cu o rochiţă, cu ce-avem pe mine. Aşa m-au dus la Siberia. Ne-o dus la Chişinău... Bună sara, voi sunteţi... să vă ridice. O făcut ce-o vrut din gospodărie... ne-o suit şi ne-o dus. Ne-o dus cu marfar. Am mârş vreo săptămână. Am mers încet. Pe vagoane era scris Dobrovâlnâie. Am trăit şapte ani jumătate acolo... [Cercetător:] Erau şi alte naţii? [Subiect:] S-au adus mai apoi ucraineni. Eu lucram la pădure, eu lucram cu o ruscă [rusoaică]. [Cercetător:] Era regim lagăr, eraţi păziţi? [Subiect:] Nu, nu ne păzea armata. Nu ne număram. Am votat. Lucram. [Cercetător:] În timpul acela, s-o căsătorit? [Subiect:] Sigur, s-au căsătorit, s-au făcut copii, slobodnâie o fost. Eram doiarcă, am botezat acolo. Am fost la biserică şi am botezat-o. ...Dacă am venit la căzaci, căzaccii m-au adus acasă... cu căruţa. Era şi cimitir, mai sus, la 14 km. Era cruci făcute. Acolo moartă am găsit învăţătoarea mea din sat, care m-o învăţat în patruzeci, iaca am fost la mormântu ei. [Cercetător:] Ai învăţat la şcoală? [Subiect:] Da, caneşna că am învăţat. Am învăţat şapte clase în sat. Învăţătoru, directoru şcolii era Joacăbine.*

6. Vasile Zaiţ a lu Calistru (Pelinia, raionul Drochia)

N. 1926, şcoala la români, şapte clase, apoi trei clase în şcoală tehnică la ruşi. Postauca [un bir] era mare, totu trebuia dat la stat. Pe data de 6 iunie 1949, am venit de la deal, de la pământu nostru. Au înconjurat casa, militari ruşi. Ne-o încărcat în vagoane de vite. Mai în scurt, vagoane, nu din aiestea, pasajerski, da' de... [Cercetător:] De marfă. [Subiect:] Ne-o dus la Bălţi. Apoi ne-o dus la Şactele de aur. Am trăit noi vreo două săptămâni până când am făcut bordeie. Zemlence am făcut. Singuri am săpat în pământ. Şi-n zemlencele acelea am trăit câte opt-nouă familii.

7. Petru a lu Gheorghe Agache (Pelinia, raionul Drochia)

N. 1926. Era în 1941. Tata a fost primar sub români; l-au luat şi n-am mai ştiut nime de el. Pe taţi i-o despărţit de familie. Aveam paişpe ani. Mamele au rămas cu copiii, noi eram 4 fii. Ne-au dus în Tomska Oblasti, în Taiga. La început cu trenul, 10 zile, apoi ne-a încărcat în vapor, apoi am trăit în Tomska Oblast. Era un sătişor. Erau oameni acolo din 1931, erau cehi, ucraineni, moldoveni, ajunşi acolo după pământ. A noastră mama a avut 4 clase primare. Acolo am auzit a grăi moldoveneşte. Am greblat la fân, da' nu avem ce mânca. Casă ne-o dat într-o moloşnâie, o lăptărie. Am stat acolo 20 de ani, până în '59. Erau care citeau, dar

nu erau preoți. Citeau în rusește. [Subiectul nu știe rusește]. Seara ne mai strângem. Era norodu amestecat. Nu era fudui. Ori că era moldovan, ori... tăți împreună. Mai pomeneam sărbătorile. Acolo am învățat meserie, apoi eu munceam și îmi plăte 300 de ruble, uceniskie, îmi plătea pe lună. [Cercetător:] Ce lemn aveai acolo? [Subiect:] Așina, plop, chedra, iolca, sosna, listinița... care mergeau la... noi făceam butoaie. Și pentru organizația noastră, făcea din coajă de bereză (< rus. береза). [Cercetător:] De mesteacăn... [Subiect:] Da, de mesteacăn. [Cercetător:] Cum se numeau sculele? [Subiect:] Vi le zic pe rusește, așa am învățat. Fugan, topor, de acu' am uitat... zootornic. [Cercetător:] Au fost oameni care au rămas acolo? [Subiect:] Mulți o venit în Moldova noastră și n-o găsit neamurile și s-o dus înapoi acolo.

8. Ion Mânzariu (Pelinia, raionul Drochia)

Are 68 ani în anul 1996, a făcut patru clase la români. Armată nu a făcut. Soția, rusoiacă, luată acolo, a învățat limba română. În detenție, soții au vorbit majoritatea în rusește. Acolo și copiii au vorbit în rusește. Aici, odată întorși, ei repede au prins limba, ea cu greu, peste un an-doi. Era în 1941. Tata meu o fost primar cândva, avea pământ vreo 12 hectare. Cîșpe ani am stat acolo, în Tomska Oblast. Noi străini eram, nu ne-au primit, ne-o dat în baie acolo cînd am ajuns și am trăit într-o baie un an. Ajungea la 57 de grade. Ne ocupam cu vităritu. Cei care ne-au primit erau ajunși acolo în '30. Socru meu o fost ridicat în '30. Pe atunci nu era acolo absolut [sic!] nicio casă, nimic. Socru era rus, eu am luat ruscă. [Cercetător:] Mata știai rusește atunci? [Subiect:] Nu, ea doar repede m-o învățat. Eu acum mai bine citesc pe rusește. Aici nu avem 12 ani cînd m-au luat, dar am trăit 15 ani acolo. Iată, acolo mi-am luat mintea. Am venit de acolo cu doi copii. [Cercetător:] Ați făcut nunta? [Subiect:] Ca o vicirincă (< rus. вечерня – vecernie). [Cercetător:] Cum v-ați întors? [Subiect:] Mai apoi au început a ne libera! Soția, cică merg și eu! Acolo am lucrat trei ani de zile, cizmar, apoi am trecut în colhoz, apoi zdavoi, cum se chiamă... cu caii am umbat. [Cercetător:] Și rușii de acolo tot așa pătimeau ca și dumneavoastră? [Subiect:] Da. De fapt pe noi tare nu ne obijduiau rușii de acolo. Dar ei de-amu se-ntârnase, ei trăiau, aveau case, aveau cai, vaci.

9. Vladimir Mânzariu (Pelinia, raionul Drochia)

[Cercetător:] Și cum v-a luat? [Subiect:] Eu vreau să fac o întrebare, prima aș întâi: cine sunteți dumneavoastră? Am avut cercetări mari și cam mi-e frică de vorbit. Nu e frică de vorbit? [Cercetător:] Vă spus de acolo cînd vă întoarceți să nu spuneți? [Subiect:] Noi știam dinainte că nu era bine să vorbești. [Cercetător:] Cine a vrut a vorbit, cine nu – nu. Faceți cum doriți. [Subiect:] Bine. Eu eram cu soția. Ni s-a spus: trebuie să dați o cerere să vă primim în colhoz. Eu aveam douăzeci de ani, dar tot nu știam limba rusă. Tata știa, dar eu nu. Ni s-a spus că dumneavoastră sunteți veniți aici pe douăzeci de ani. Am scris cererea. Prima zi am muncit. La mazăre, apoi cu caii, apoi la pădure. Cu bestia și cu toporul.

[Cercetător:] *Spune ce soiuri copaci erau acolo.* [Subiect:] Bereoză, chidraci, iolcă, pictaci. [Cercetător:] *Le știi numele în românește?* [Subiect:] Nu. [Cercetător:] *Dar mesteacăn știi ce înseamnă?* [Subiect:] Nu. [Cercetător:] *Deci copacii la mata se chiamă în rusește.* [Subiect:] Da.

10. Anton Constantinovici Țurcanu (Pelinia, raionul Drochia)

Un an de școală primară, la români. Armata în Ploiești, România, în 1943. Prizonier, adus de ruși în Basarabia. Ridicat în 1949. Cincisprezece hectare de pământ. *M-o arestat, în casă eram eu și cu mama. Tata era mort. Cu trenul, apoi cu vaporul. Acolo vorbeam limba rusă. Eram și alte nații, dar toți vorbeam rusește.*

11. Nadeja Panici și 12. Soțul, Panici (Saharna, raionul Rezina)

M-am măritat în 1948, iar în data de 6 iulie 1949 am fost ridicată în Siberia. Aveam douăzeci și doi de ani. [Cercetător:] *De unde?* [Subiect:] *Din Horodiște.* [Cercetător:] *Și care o fost motivul?* [Subiect:] *Bărbatu o avut o moară de apă. L-o scris de culac, cum era atunci. Bărbatu o fugit de cu sară, eu am rămas acasă cu copil de șase luni de zile. Și pe la miezu nopții o venit... era ruși, striga kroit, kroit! Eu n-am deșchis deodată, mă temeam. Dar ei strigă: deșchide că pușcăm, la fereastră! Dar era și unu de la selsoviet. Ș-o intrat în casă și-o zăs: gătește-te! Eu am început a plânge, nu știam ce să iau. Copilu mititel... spălasem sara niște pelinci, niște cămeșuici, erau ude pe scaun, așa le-am pus într-un sac; o mai venit o femeie din mahălă, mi-o mai azvârlit un covor, un căpătâi aculó. O femeie mi-o dat un șâp de apă... Și m-a luat în Siberia. [...] Și așa ne-o dus până am ajuns în Habarosvki Raion. [...] Și ne-o luat, la colhoz, la sovhoz, unde le trebuie norod, acolo lua. Ne-o descărcat în case care jumătate sunt în pământ, jumătate... nu aveau acoperământ, ploua într-însele... Și ne duceam la lucru, îți dădea jumăta' de kilogram de pâine, nu te duceai – nu-ți da. Și așa am trăit opt ani. [...] Și-am trăit doi ani de zile singură și am mârș, iaca, după... Gavril [s-a recăsătorit]. El e din Horodiște, ca și primul bărbat. [...] De-mbrăcat ne mai trimitea de-acasă, o găină o puneam în cuptor, dacă aveam, era tare frig. Da' acolo era și cazaci, și nemți, și ruși – dar pușini, toți ridicați ca noi... toți era străini.* [Cercetător:] *Dar trăiau separat aceștia de alte nații?* [Subiect:] Nu, toți la un loc... nu aveai unde intra și nu aveai – mă scuzați – unde te culca. Am vrut să mai spun ceva dar am uitat... [Cercetător:] *Când murea cineva?* [Subiect:] *Îl ducea la țințirim. Era sărăcie. Am trăit vo doi ani ori trii, după care ne-am luat vacă. De-amu cu vaca era mai ușurel.* [Cercetător:] *Dar ce îmbrăcați acolo?* [Subiect:] *De la un timp ne mai trimitea de-acasă vo doi metri de materie și ne mai făcém.* [Cercetător:] *Dar la ce vă mai pune să munciți?* [Subiect:] *Vara era de prășit cartoafă... până pornea omătu eram la toc (grădină, fermă)...* [Cercetător:] *Când v-ați întors?* [Subiect:] *În 1957, când a murit Stalin. Dar nu ne-o dat drumu la toți odată.* [Soțul Nadejei:] *Mie mi-o dat drumu pentru că m-am dus în comandiróv. Avém o hârtiuță, un fel de pasport. Tăți se temeau. Am aflat că de-amu suntem slobози, noi moldovenii... la ceilalți nu*

le-o dat drumul. La nemți nu le-o dat drumul. M-am dus la comandatură... comandantulu zice: la ce-ți trebuie dumneata pașport? Mă duc, zic, la comandiróvca și nu mă lasă nimeri să intru să dorm. Zice: mata vrei să te duci în Moldova. Zic: nu. În Moldova n-am ce căta. [Comandantul] ie și-mi dă o spravcă. Da'n vremea ceea când îmi da ispravca... zic: este o femeie, de la noi. [Nadeja Panici:] Asta eu eram. Dar eu nici nu eram pe listă. [Soțul Nadejei:] Cătați-o pe listă și dați-i și ei spravcă că vrea și ea să se ducă acasă. Eu lucrez bine, nu-mi trebuie nimic, am vacă, am doi porci, și de-amu ca cum eu mă acăzuiem. Dar lui i-o dat în cap că vrau s-o șterg acasă. El cată în arhiva aia a lor... și zice: ea de mult e spesuită. [Cercetător:] Adică? [Subiect:] Ea nici n-a fost pe listă. La realibitație ea nu o găsit-o. [Nadeja Panici:] Nici acum nu mă găsesc: n-am fost pe listă [...].

8. Analiza sistemelor în contact și analiza nivelului discursiv

8.1. Analiza sistemelor lingvistice în contact

Cele mai întâlnite efecte ale interferenței lingvistice asupra repertoriului multilingvilor sunt, la nivel lexical, împrumutul și calcul¹¹, în timp ce discursul este de regulă caracterizat de inserții (numite și *împrumuturi ocazionale* – Poplack 1980) și de comutare de cod (Clyne 2003, Muysken 2005). Aceste procedee nu survin prin urmare întâmplător în varietățile lingvistice prezente în repertoriul multilingvilor; ele reprezintă, din contră, rezultatul unei acțiuni conștiente de fructificare a oportunităților de limbaj cu care vorbitorul întâmpină fiecare situație de comunicare. Unul dintre efectele cele mai importante ale interferenței pentru cazul studiat aici este împrumutul.

8.1.1. Bilingvismul necompartimentat

Un caz tipic de împrumut se găsește în construcția *apoi ne-o dus la Șactele de aur* (rus. *uaxma* „mină”). Caracteristica principală a împrumutului, care îl deosebește de inserție, este gradul său sporit de adaptare la morfologia limbii care îl produce, laolaltă cu capacitatea sa de a participa la sporirea vocabularului, de a face parte din sintagme etc. Adaptarea s-a făcut prin art. *-le* și participarea la formarea unei sintagme. Împrumutul este aparent nemotivat, întrucât cuvântul rom. *mină* nu este ieșit din uz, ba chiar există și alte variante, precum *ocnă*

¹¹ Pe lângă acestea, mai ales în cazul limbilor înrudite ori în cazul acelor care s-au învecinat lungă perioadă, mai există procedeele *preferinței lexicale* (cf. *infra*), ce constă în material lexical de proveniență L2 sau care a ajuns în L1 prin intermediul lui L2, dar care în timp a fost metabolizat de L1 și a ajuns să fie încadrat lexicografic la regionalisme ori cuvinte dialectale, precum *norod*, *bușlat*, *ceamur* (< tc. *çamur*), *harabală*, *-băli* (< tc. *araba*, vezi și în bg. *arabă*). Ele interesează totuși foarte puțin în economia raționamentului desfășurat aici.

(de proveniență slavă). Împrumutul de acest tip are însă rolul de a indica domeniul activității omenești materiale/spirituale în care cultura sovietică s-a impus sau a concurat decisiv spațiul culturii-lingvii L1 în interiorul repertoriului lingvistic analizat. În zona de unde provine vorbitorul nu existau astfel de realități, dar și așa, folosirea unui dublet precum *șacte* indică cu mare probabilitate existența unui bilingvism consistent și lipsit de compartimentare¹², în acest caz subiectul fiind în general un cunoscător a ambelor limbi, dar cu o preferință mai mare față de una dintre limbi; conform literaturii de specialitate, este întotdeauna vorba despre limba care pentru vorbitor reflectă cel mai substanțial apartenența la un grup social (Gumperz 1982). În acest caz, subiecții au favorizat limba română, situație în care limba care a primit și a adaptat împrumutul a fost considerată de vorbitor limba cu mai mare prestigiu față de limba care a donat materialul lingvistic (L2, rusa). Pe de altă parte, tipul acesta de mecanism lexical mai indică un alt fapt, nu mai puțin relevant, și anume că între cele două limbi conflictul lingvistic este departe de a fi vizibil (cf. *infra*, 8.1.2). Așadar, deși atitudinea manifestă a vorbitorilor de acest tip poate fi în favoarea achiziționării limbii impuse (L2), în realitate ei subordonează codul L2 lui L1. Aproximativ jumătate dintre deportați, atât bărbați, cât și femei, manifestă în vorbire acest procedeu lingvistic, ei făcând parte cu mare probabilitate¹³ din categoria *bilingvismului necompartimentat*. Iată alte câteva exemple:

- *polcovnic* (subiectul se referea la un militar *rumân*), preferință lexicală în româna din Republica Moldova; termenul este folosit în loc de rom. *colonel*;
- *samaucika* „subofițer” – preferință lexicală;
- *comsomolist* apare și în *Dicționarul de neologisme* din 1986 cu sensul „membru al organizației tineretului sovietic”;
- *selsoviet* (diviziune administrativă de nivel inferior în zonele rurale ale Uniunii Sovietice);
- *nacealnic*, și în rom. din Republica Moldova, este „șef, comandant”;
- *proizvodstva* la calea ferată (specificare oferită imediat de subiectul vorbitor), corespunde sintagmei rom. „în producție”;
- *slobodnâie* „liberă trecere”;
- *doiarcă* „mulgătoare”;
- *zai(l)mo*, contribuție (taxă) la clădirea socialismului (cf. rusa veche *zaimodâtel* „creditor”).

¹² O definiție operativă a bilingvismului este cea a capacității vorbitorului de a folosi două limbi în diferite contexte ale vieții, fără a fi în măsură să definim cu precizie gradul de competență în fiecare dintre ele.

¹³ Nu se poate afirma cu exactitate acest lucru întrucât nu avem înregistrări în care să fi fost stabilită o convenție de comunicare între cercetători și subiecți prin care să li se fi propus limba rusă ca limbă-cadru a interacțiunii.

8.1.2. Bilingvismul compartimentat

Un alt fenomen izvorât din interferență și care agregă exponenți ai unui alt tip de bilingvism este inserția. Pentru a delimita mai bine acest tip de vorbitor, trebuie reamintite câteva dintre caracteristicile sale imediate. Deportarea a avut în comun cu migrația forțată de împrejurări cataclismice (precum războiul, foametea ori epidemiile) intensitatea imersiunii în cultura de destinație (C2), respectiv în limba locului de însediere (L2). Mai ales pentru deportații moldoveni care nu aveau nici un fel de element de limbă rusă înainte de deportare (în special minorii de la acea vreme), unele realități descoperite în lagăr aveau să fie desemnate în L1 cu termeni din L2, de aici făcând parte în special cuvintele din vocabularul muncii forțate, uneori fără ca subiectul să ajungă să cunoască numele românesc ale respectivelor realități (ex. din biografia subiectului nr. 9). Aici, dar și în alte cazuri în care materialul lingvistic provenit din L2 constituie dublete ale unor cuvinte cunoscute în L1, avem a face cu inserții lexicale oferite de limba rusă ce provin – ca și în cazul împrumutului propriu-zis – din zona administrativului ori sunt tehnisme din sfera economicului, unele mai vechi, din perioada țaristă, altele impuse de dominația sovietică, o mare parte dintre ele ieșite din uz odată cu încetarea regimului dictatorial, unele – jargonul lagărului siberian – încă vii în amintirile foștilor deportați.

Aceste inserții, chiar și atunci când sunt frecvente și chiar dacă asupra lor s-a operat o adaptare la gramatica și la fonetica română, se deosebesc atât de comutarea de cod, cât și de împrumuturi, în primul caz, fiindcă inserțiile nu sunt capabile să atragă cu sine o reală schimbare de cod, care ar trebui să se manifeste prin inserarea unei întregi propoziții în rusește ori măcar a unei sintagme mai complexe. Pe de altă parte, din cauza izolării lor în lexic, din cauză că ele nu produc familii lexicale ori compuși, inserțiile nu se pot ridica întru totul la rangul de împrumut propriu-zis; firește, granița dintre cele două categorii, amândouă efecte ale interferenței, este foarte fluctuantă, putându-se modifica atât în funcție de factorul timp, cât și în funcție de dovezile lingvistice de care cercetătorul dispune. Ele sunt cu precădere substantive (*samaucika* – subofițer), mai rar adjective („era un om zdravăi” [rus. *здоровый* – puternic]) și extrem de rar adverbe („da, caneșna că am învățat carte” [rus. *конечно* – firește]), a căror apariție semnalează cu precădere comutarea de cod, care, la rândul ei, presupune existența unui nivel de bilingvism consistent cu cele două limbi din repertoriu activate (Poplack 1980). Analiza datelor lingvistice a arătat că inserția (*buhaltăr*, *molotilc*, *betleg*, *beștermac*, *prisădat de selsoviet*), ca și împrumutul, are o frecvență scăzută în vorbirea deportaților bilingvi. Lesne de înțeles, mulți cercetători așază inserția în categoria fenomenelor de discurs, alături de comutarea de cod (cf. *infra*), tocmai din cauza insensibilității sale gramaticale și fonetice la sistemul lingvistic în care apare.

Tipul de subiect care operează cu aceste procedee se află într-o situație de *bilingvism compartimentat*, în care există un grad mai mare sau mai mic de

specializare a limbilor L1 și L2 în funcție de ambiencele în care are loc interacțiunea; aici distribuția clasică (Weinreich [1953] 1968) este L1 pentru ambientul familial, L2 pentru activitățile în afara casei, L1/L2 pentru ambientul amical. Subiectul este cvasi-expert în ambele limbi, dar nu amestecă, precum bilingvii din primul caz, elemente aparținând celor două coduri de comunicare. Acest lucru poate însemna două lucruri, balanța putându-se înclina în ambele părți: a) o frecvență sporită a inserțiilor provenite din L2 în discursul L1, mai ales când gradul lor de adaptare la veșmântul limbii receptoare este minim, poate fi asociată cu o atitudine de respingere a limbii oficiale/impuse, L2, indicator la rândul său al faptului că grupul social în cauză tinde să respingă impunerea socială pe care folosirea limbii ruse o simbolizează; b) la polul opus însă, apariția frecventă a inserției poate însemna o atitudine de subordonare a limbii materne, aici româna, față de limba impusă, rusa, cu toate implicațiile extralingvistice de rigoare. Oscilația către una ori către cealaltă tendință nu înseamnă în mod necesar conflict lingvistic; în același timp, comportamente lingvistice de acest fel reprezintă turnesolul unui posibil conflict lingvistic.

8.2. Analiza discursului bilingvilor

Plecând de la premisa că există cauze psihosociale specifice pentru a activa fiecare dintre procedeele de interferență lingvistică din discursul multilingvilor (Gumperz 1982), prezența ori lipsa unuia dintre elementele *clasice* ale acestui tip de contact lingvistic (împrumut, calc etc.) laolaltă cu favorizarea unuia în detrimentul altuia arată raportul de forțe dintre limbile/culturile din interiorul unei comunități. Spre exemplu, analiza discursului deportaților a indicat lipsa aproape totală a unuia dintre cele mai întâlnite comportamente ale discursului multi-/bilingv, acela al comutării de cod¹⁴. Or, fapt ilustrat în nenumărate cazuri de cercetătorii lingvisticii contactului (Thomason 2001), cu cât schimbarea de cod survine mai rar într-o comunicare începută într-o L1 și cu cât unitatea de discurs din L1 este mai puțin intercalată cu părți consistente și coerente gramatical de L2, cu atât mai mult crește posibilitatea ca L2 să nu fie în uzul de zi cu zi al respectivilor vorbitori.

Fiind extrem de rară în întreg corpusul colectat în Republica Moldova și imposibil de găsit în cele douăsprezece biografii aici analizate, cvasiinexistența sa confirmă pasivitatea limbii ruse în repertoriul acestor subiecți, lucru ce nu surprinde în totalitate, dacă amintim că, în ultimul timp, generațiile tinere/adulte din Republica Moldova – și nu ei – folosesc limba rusă în detrimentul românei în scopul afirmării unei anumite superiorități identitare în cadrul chiar a grupului etnic român, din care fac parte. Și nici nu putem motiva această pasivitate a limbii ruse numai prin faptul că cercetătorii au impus de la început în situația de comunicare de la fața locului

¹⁴ Exemplific aici o comutare de cod citând chiar titlul clasicului articol pe această temă al Shanei Poplack (1980): *Sometimes I'll Start a Sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPANOL*.

limba română drept limbă principală de dialog; în ecuație rămâne faptul că acești subiecți au declarat și au și dovedit că limba rusă este o limbă cunoscută, pe alocuri chiar foarte bine. Este clar că subiecții folosesc astăzi limba rusă mult mai puțin decât în perioada Siberiei; însă, deși declarat tramatizantă, experiența deportării nu s-a asociat cu o atitudine negativă față de limba rusă, din contră, pentru toți subiecții învățarea acestei limbi este considerată un fapt pozitiv. Rusa, devenită dintr-o dată *lingua franca* pentru toate etniile lagărului, facilitându-le supraviețuirea în condiții de detenție dintre cele mai ostile, și-a câștigat printre acești oameni un prestigiu care nu a putut fi erodat mult timp după aceea, după cum o dovedesc toate mărturiile înregistrate în cercetarea de față.

Acest lucru se petrecea în timp ce, în Republica Moldova, în repertoriul lingvistic al consătenilor rămași acasă limba rusă va continua să fie percepută la nivel general ca limbă mai mult sau mai puțin impusă. Ceea ce este interesant în cazul deportaților este faptul că astăzi, cu cât atitudinea lor față de L2 (rusa) este mai deschisă, cu atât comportamentul lor lingvistic (adică folosirea efectivă a limbilor avute la dispoziție) înclină mai evident către un uz preponderent al limbii române (sau către un uz mixt L1 – L2, dar și în acest caz limba română e mai bine reprezentată în repertoriu decât rusa).

8.2.1. Bilingvism fără diglosie, dezechilibrat L1

În această a doua situație, comportamentul de menținere a codurilor lingvistice separate unul față de celălalt (în cazul precedent, L1 se raporta la L2 prin împrumuturi) poate indica o atitudine conflictuală față de una dintre limbile din repertoriu, respectiv față de una ori ambele comunități lingvistice cu care subiecții identifică L1 și L2.

Afirmând că împrumutul este aici efectul *raportării* și nu al *contactului* dintre cele două limbi, mă bazez pe o evidență: procedeul calculului este aproape inexistent în L1, ceea ce întărește ipoteza lipsei contactului dintre L1 și L2 la acești bilingvi. Chiar dacă din cunoașterea celor două limbi rezultă transportul de material lexical de proveniență L2 înspre L1 (sub formă de împrumuturi și inserții), contactul superficial dintre cele două idiomuri împiedică realizarea unui mecanism psiholingvistic mult mai complex, calcierea, prin care se transportă nu material lexical, ci procedee ale limbajului (Hristea 1997). Or, frecvența redusă a calcului de inspirație L2 în româna moldovenilor indică lipsa *imersiunii* în limba rusă, limbă care, deși prezentă în repertoriu, nu constituie o pârghie activă a reprezentării realității zilnice în stare să concureze limba autohtonă.

Exemplific câteva creații datorate unui grad ridicat de contact între L1 și L2, care însă nu pot fi clasificate drept adevărate calcuri:

miliționer, adică „milițian”, prezent în DLRLC; de altfel, procedeul lipirii terminației *-er*, specializată în nominarea meseriilor (*frizer* etc.) este nu numai activ

în română, ci și cunoscut limbii ruse unde a intrat prin filieră franceză (ex. rom. *brigadier* < fr. *brigadier*);

pensioner, și el prezent în DLRLC, este un fapt similar cu *miliționar*, pentru care în plus există în rusă *пенсионер*; „pe atunci nu era acolo *absolut* nicio casă, nimic” (< rus. *абсолютное*).

Prin urmare, în ambele cazuri, atât în cel în care se pare că nu există o compartimentare L1/L2, cât și în cel în care ea este plauzibilă, faptele de limbă arată că avem a face cu un *bilingvism fără diglosie* (Fishman 1971), în cazul de față cu un *bilingvism dezechilibrat* către L1; cu alte cuvinte, în repertoriul lingvistic de față, românei i se atribuie rolul de limbă principală, față de cel al limbii ruse, care are nu numai o funcție socială secundară, dar și un rol lingvistic redus, pasiv și intermitent.

9. Analiza sociolingvistică. Atitudine vs comportament lingvistic

Procedura sociolingvistică prin care se încrucișează dimensiunea comportamentului lingvistic (cu cine și când se vorbește o anumită limbă?) cu cea a atitudinii față de limbile din repertoriu poate să aducă mai multă lumină asupra concluziilor de mai înainte, care au fost produse strict de analiza sectorului gramatico-lexical. Vom putea raționa astfel nu numai asupra vitalității limbii române în comparație cu rusa, dată de frecvența în uz, ci și asupra statutului/prestigiului conferit de vorbitor limbilor din repertoriu, știut fiind că nu întotdeauna frecvența minoră a uzului unei limbi secundare înseamnă că i se atribuie acesteia în mod necesar un statut inferior față de limba principală, cea de fiecare zi¹⁵.

Plecând de la datele inițiale din biografia lingvistică a subiecților, am operat această analiză pentru fiecare dintre cele două categorii de bilingvi de mai sus, așteptându-mă ca, mai ales pentru cei din a doua categorie, ea să aducă lumină asupra tipului de prestigiu atribuit fiecăreia dintre limbi și a posibilității existenței unui conflict lingvistic.

Discuțiile cu deportații evidențiază valoarea identitară dată limbii materne române (glotonimul *moldovenească*, mai rar *română*), ca element principal al coeziunii și apartenenței la grupul social autohton. Acest lucru este deseori prezentat în contexte în care subiectul regretă că nu a învățat mai multă școală (și implicit că nu a avut mai mult acces la varietățile înalte ale L1), respectiv în cele care se laudă cu *clase la români* (în România, „la stat”). Față de celelalte limbi din repertoriu (aici sub acronimul L2), atitudinea fluctuează între o poziție neutră și o poziție pozitivă, prin exprimarea unei păreri apreciative față de momentul ori de procesul învățării acestora (de regulă, spontan și după vârsta achiziției limbii materne, de cele mai multe ori ca adulți, rareori prin școală).

¹⁵ A se vedea, în acest sens, rolul limbilor de cult, precum araba clasică, în repertoriul arabofonilor musulmani.

10. Concluzii

Atât atitudinea, cât și comportamentul deportaților sunt coerente și aliniate în predilecția bilingvilor pentru L1, în lipsa unui conflict lingvistic evident cu L2; această stare de fapt se manifestă fără ca vorbitorii să enfatizeze, la nivel de atitudine ori de comportament, alegerile lingvistice în favoarea L1. Lipsa unor declarații precise din partea acestor subiecți asupra statutului limbilor cunoscute e aici o caracteristică tipică a ceea ce în științele umane se asociază unei *silent majority*, adică unei comunități care, contrar a ceea ce susțin *outsiderii*, nu se consideră în pericol în trăsăturile/valorile ei constitutive și care, prin urmare, nu explicitează raportul dintre limbă și identitate. În fața frământărilor istoriei, și astăzi comportamentul lingvistic al vorbitorilor este unul de preservare a limbii materne (L1) alături de includerea limbilor impuse (L2), care au la rândul lor o întrebuintare specifică, dacă nu și exclusivă. Astfel, cuvinte din limbile rusă și (mai puțin) ucraineană sunt în continuare folosite de marea majoritate a deportaților pentru a desemna realități ale micii industrii (agricole, în principal) ori ale administrației, fără a intra în sfera intimă, a activităților zilnice, a familiei și a obiceiurilor locale. În anii în care a avut loc cercetarea originală, se putea observa atât existența unor comunități mai omogene, în care numărul etnicilor români era net superior celorlalte etnii, dar și a unor comunități mai eterogene și cu grad sporit de multilingvism; în ambele situații se constată lipsa conflictului lingvistic în toate localitățile, inclusiv în satul din Transnistria. Este reprezentativ cazul din Batâr, raionul Cimișlia: [Cercetător:] *Ce nații trăiesc aici?* [Subiect (profesor de limbă rusă timp de 40 de ani la școala din sat):] *basarabeni... români, spuneți-i cum vreți. În trecut fuseseră și țigani. S-au integrat. Mai sânt găgăuzi, veniți recent, acum vreo 12 ani. Mai sânt ruși și ucraineni. Multe sânt femei, fiindcă bărbații au mai plecat. Acolo unde sânt copii, în casele cu mame ucrainiene, copiii vorbesc românește, parțial cunosc și limba părinților.*

Astfel, situația de azi a acestor deportați moldoveni contrazice tabloul general al diglosiei ruso-române din vremea deportării, și care se prelungește în bună măsură până în zilele noastre în zonele urbane ale Republicii Moldova, situație în care limba rusă era/este dominantă și rezervată situațiilor de comunicare cu prestigiu social (în administrație, instituții, pentru scopuri formale), iar limba română, limbă dominată, este rezervată situațiilor de comunicare cu grad sporit de intimitate (familie, comunitate sătească). Pentru deportați, limba română, prin varietățile sale popular-locale, a constituit și constituie principalul vehicul al comunicării în mediul familial și comunitar (inclusiv în căsătorii mixte¹⁶, inițiate în lagăre sau după întoarcerea din deportare, precum cea a lui Ion Mânzariu din Pelinia), menținându-și fără întrerupere funcția de cod primar în care vorbitorii își reprezintă și își comunică realitățile lumii înconjurătoare.

¹⁶ Politica de deznaționalizare a URSS urmărea exact contrariul în încurajarea căsătoriilor mixte, adică propagarea limbii ruse prin matrimoniu cu un partener rus ori adoptarea limbii ruse ca limbă comună între soț – soție neruși. „De regulă, copiii rezultați din astfel de căsătorii erau ruși. La o sută de căsătorii mixte doar 5 familii își dădeau copiii la școli *moldovenești*” (Dolghi, Dolghi 2012: 200).

BIBLIOGRAFIE

- Agachi 2013 = Alexei Agachi, *Comitetul Provizoriu al Basarabiei*, în „ProMemoria”. Revista Institutului de Istorie Socială (Chișinău), nr. 5–6, p. 74–92.
- Bochmann 2004 = Klaus Bochmann, *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*, Chișinău, Editura Cartdidact.
- Borbély 1996 = Anna Borbély, *Attitudes as a Factor of Language Choice: A Sociolinguistic Investigation in a Bilingual Community of Romanian-Hungarians*, în „Acta Linguistica Hungarica”, 3–4, p. 311–321.
- Borbély 2013 = Anna Borbély, *Limba română și identitate românească în Ungaria*, Gyula, Dürer Nyomda Kft..
- Clyne 2003 = Michael Clyne, *Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Cohal 2014 = Alexandru Laurențiu Cohal, *Mutamenti nel romeno di immigrati in Italia*, Milano, Franco Angeli.
- Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Socio-și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*, în *Prelegeri și conferințe*, supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII/1992–1993, seria A. Lingvistică, p. 9–28.
- DLRLC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (red.), București, Editura Academiei, 1955–1957.
- Dolghi, Dolghi 2012 = Adrian Dolghi, Victoria Dolghi, *Familia în societatea sovietică: teorii și practici totalitare*, în „ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială” (Chișinău), nr. 3, p. 85–200.
- Dumistrăcel 1978 = Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dumistrăcel 1995 = Stelian Dumistrăcel, *Sate amenințate, sate dispărute*, Iași, Editura Institutul European.
- Dumistrăcel et al. 1997 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române .
- Ferguson 1959 = Charles A. Ferguson, *Diglossia*, în „Word”, vol. 15, nr. 2, p. 325–340.
- Fishman 1971 = Joshua A. Fishman, *La sociolinguistique*, Bruxelles, Labor, , Paris, Nathan.
- Fuștei 2012 = Nicolae Fuștei, *Deportările pe motive confesionale. Operația „SEVER” (1 aprilie 1951)*, în „ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială” (Chișinău), nr. 3, p. 101–112.
- Gumperz 1982 = John J. Gumperz, *Discourse Strategies*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Haugen 1966 = Einar Haugen, *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*, Cambridge, Harvard University Press.
- Heitmann 2014 = Klaus Heitmann, *Limbă și politică în Republica Moldova*, Iași, Editura Polirom.
- Hristea 1997 = Theodor Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în „Limbă și literatură”, nr. 3–4, p. 10–30.
- Labov 2001 = William Labov, *Principles of Linguistic Change*, vol. II. *Social Factors*, Oxford, Wiley-Blackwell .
- Marin, Mărgărit 2005 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române.
- Marin, Mărgărit 2013 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Românii din Ungaria. Texte. Glosar. Studiu lingvistic*, București, Editura Academiei Române.
- Marin et al. 2000a = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, S.P. „Bucureștii noi”.
- Marin et al. 2000b = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, S.P. „Bucureștii noi”.
- Mătreșcu 1993 = Florin Mătreșcu, *Holocaustul Roșu*, București, Gerom Design Ltd.
- Myers-Scotton 2002 = Carol Myers-Scotton, *Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*, Oxford, Oxford University Press.
- Neagoe, Mărgărit 2006 = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române.

- Olaru-Cemîrtan 2013 = Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia, 1940–1941, 1944–1956*, Chișinău, Editura Pontos.
- Pasat 2006 = Valeriu Pasat, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești. 1940–1950*, Moscova, Rosspen.
- Pasat 2011 = Valeriu Pasat, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953)*, Chișinău, Editura Cartier.
- Petrencu *et al.* 2014 = Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac, *Românii în Gulag: Memorii, mărturii, documente*, vol. I, Chișinău, Tipografia „Balacron”.
- Popa, Popa 2012 = Ioan Popa, Luiza Popa, *Românii, Basarabia și Transnistria*, București, Fundația Europeană Titulescu, Centrul de Studii Strategice.
- Poplack 1980 = Shana Poplack, *Sometimes I'll Start a Sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPAÑOL: Toward a Typology of Code-Switching*, în „Linguistics”, 18, 7–8, p. 581–618.
- Thomason 2001 = Sarah G. Thomason, *Language Contact. An Introduction*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Thomason, Kaufman 1988 = Sarah Grey Thomason, Terrence Kaufman, *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*, Berkeley, Los Angeles, Oxford, University of California Press.
- Trașcă, Deletant 2007 = Ovidiu Trașcă, Dennis Deletant (ed.), *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940–1944: Documente din arhivele germane*, București, Editura Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului în România „Elie Wiesel”.
- Tratat 1984 = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Weinreich ([1953] 1968) = Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, The Hague, Mouton.

LINGUISTIC ATTITUDE VS LINGUISTIC BEHAVIOR IN MOLDOVAN DEPORTEES IN SIBERIA (1940–1956)

ABSTRACT

This study documents the linguistic repertoire of Romanians from the Republic of Moldova deported by the Soviet authorities to the Siberian and Kazakhstan territories between 1940 and 1956, relying on the results of the dialectal research *Graururile românești de la est de Carpați. Ethno- și societexte (The Romanian Dialects from the East of the Carpathians. Ethno- and Sociotextes)*, research conducted between 1991 and 1996 by the Romanian Philology Institute „A. Philippide” in Iasi, with the Chisinau Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of Moldova. Based on testimonies of deportees, the analysis focused on detecting the relationship between linguistic attitude and linguistic behavior. More specifically, the originality of the present test consists of comparing the opinions and feelings of the subjects with the languages of their linguistic biography and the actual use of these languages in their community, as documented in field research. Secondly, I conducted a speech analysis based on the corpus obtained from the partial transcription of the discussions with the subjects of the research, from the perspective of bilingualism and linguistic contact with Russian (L2), in order to detect the weight and role of interference in Romanian (L1). Thus, the calque, the loan, the lexical insertion and the discourse analysis can give further indications about the type, intensity and direction of subjects' bilingualism.

Keywords: *linguistic behavior, Moldovan deportees, bilingualism, language contact, conflict.*